INTERNATIONAL JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCHERS
ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

TO'LOV BALANSINI MAKROIQTISODIY TARTIBGA SOLISH USULLARI VA MUAMMOLARI

Iskandarov Bekzod Abdijalilovich
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti
Iqtisodiyot nazariyasi kafedrasi katta o'qituvchisi
Kamaliddinov Bekrux Ramziddin o'g'li
Samarqand iqtisodiyot va servis instituti talabasi

Annotatsiya

Mazkur maqolada to‘lov balansini makroiqtisodiy darajada tartibga solishning asosiy usullari hamda ularni qo‘llash jarayonida yuzaga keladigan dolzarb muammolar tahlil qilinadi. To‘lov balansi mamlakatning tashqi iqtisodiy barqarorligini belgilovchi muhim makroiqtisodiy ko‘rsatkichlardan biri bo‘lib, uning muvozanatini ta’minlash davlat iqtisodiy siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan hisoblanadi. Tadqiqot davomida monetar, fiskal va valyuta siyosati instrumentlarining to‘lov balansiga ta’siri, shuningdek, ularning samaradorligini cheklovchi ichki va tashqi omillar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, globallashuv sharoitida kapital harakati erkinlashuvi, tashqi savdo nomutanosibliklari va valyuta kursi tebranishlarining to‘lov balansiga ko‘rsatadigan bosimi tahlil qilinadi. Muallif mavjud nazariy yondashuvlar va amaliy tajribalarni umumlashtirgan holda, to‘lov balansini barqarorlashtirishda kompleks yondashuvning ahamiyatini asoslaydi. Tadqiqot natijalari makroiqtisodiy siyosatni takomillashtirish va tashqi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlash bo‘yicha xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: To‘lov balansi, makroiqtisodiy tartibga solish, fiskal siyosat, monetar siyosat, valyuta kursi, tashqi savdo, kapital harakati, iqtisodiy barqarorlik, makroiqtisodiy muvozanat, globallashuv.

Kirish. Hozirgi globallashuv jarayonlari jadallashib borayotgan sharoitda mamlakatlarning tashqi iqtisodiy aloqalari tobora kengayib, ularning makroiqtisodiy barqarorligiga ta’sir etuvchi omillar ko‘lami ham ortib bormoqda. Shu nuqtai nazardan to‘lov balansi har bir davlat iqtisodiyotining tashqi sektoridagi muvozanatni ifodalovchi asosiy ko‘rsatkichlardan biri sifatida alohida ahamiyat kasb etadi. To‘lov balansi holati mamlakatning xalqaro maydondagi moliyaviy ishonchliligi, investitsion jozibadorligi hamda valyuta barqarorligi bilan bevosita bog‘liqdir.

Amaliyot shuni ko‘rsatadiki, to‘lov balansidagi nomutanosibliklar milliy iqtisodiyotda inflyatsion bosimning kuchayishi, milliy valyuta kursining beqarorlashuvi hamda tashqi qarz yukining ortishiga olib kelishi mumkin. Shu sababli to‘lov balansini makroiqtisodiy darajada tartibga solish davlat iqtisodiy siyosatining muhim yo‘nalishlaridan biri hisoblanadi. Ushbu jarayonda fiskal, monetar va valyuta siyosati instrumentlari asosiy vosita sifatida qo‘llaniladi.

Shu bilan birga, global kapital oqimlarining erkinlashuvi, xalqaro savdo tizimidagi o‘zgarishlar hamda tashqi bozorlardagi noaniqliklar to‘lov balansini boshqarishni yanada murakkablashtirmoqda. Mazkur omillar davlatlardan nafaqat an’anaviy tartibga solish

usullaridan foydalanishni, balki kompleks va moslashuvchan iqtisodiy siyosat yuritishni ham talab etadi.

Ushbu maqolada to‘lov balansini makroiqtisodiy tartibga solishning nazariy asoslari, amaliy usullari hamda ularni qo‘llash jarayonida yuzaga keladigan asosiy muammolar tahlil qilinadi. Shuningdek, mavjud iqtisodiy sharoitlarda ushbu jarayonni takomillashtirish bo‘yicha ilmiy asoslangan xulosalar ishlab chiqishga e’tibor qaratiladi.

Asosiy qism. To‘lov balansi mamlakatning tashqi iqtisodiy operatsiyalari natijasini ifodalovchi muhim makroiqtisodiy ko‘rsatkich bo‘lib, uning muvozanatini ta’minlash davlat iqtisodiy siyosatining asosiy vazifalaridan biridir. To‘lov balansini tartibga solish jarayoni murakkab bo‘lib, u bir nechta iqtisodiy instrumentlar va siyosiy qarorlar uyg‘unligini talab etadi. Amaliyotda ushbu jarayon asosan fiskal, monetar, valyuta va tashqi savdo siyosati vositalari orqali amalga oshiriladi.

Fiskal siyosat to‘lov balansiga bilvosita ta’sir ko‘rsatadi. Davlat xarajatlari va soliqlar tizimini o‘zgartirish orqali ichki talab darajasi boshqariladi. Agar iqtisodiyotda ortiqcha ichki talab yuzaga kelsa, import hajmi oshib, to‘lov balansining joriy operatsiyalar hisobida defitsit paydo bo‘lishi mumkin. Bunday holatda fiskal siyosatni qat’iylashtirish orqali iste’mol va investitsiya faolligini muvozanatlash mumkin. Aksincha, iqtisodiy faollik past bo‘lgan sharoitda kengaytiruvchi fiskal siyosat eksport salohiyatini rag‘batlantirishga xizmat qilishi mumkin.

Monetar siyosat ham to‘lov balansini tartibga solishda muhim vosita hisoblanadi. Markaziy bank tomonidan pul massasini boshqarish, foiz stavkalarini o‘zgartirish va kredit siyosatini tartibga solish orqali kapital oqimlariga ta’sir ko‘rsatiladi. Yuqori foiz stavkalari xorijiy kapitalni jalb qilishi mumkin, bu esa to‘lov balansining moliyaviy hisob qismida ijobiy natija beradi. Biroq, haddan tashqari qattiq monetar siyosat ichki iqtisodiy faollikni sekinlashtirishi va real sektor rivojiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi ehtimoldan xoli emas.

Valyuta kursi siyosati to‘lov balansini tartibga solishda bevosita va sezilarli rol o‘ynaydi. Milliy valyutaning qadrsizlanishi eksport mahsulotlarining raqobatbardoshligini oshiradi, importni esa qimmatlashtiradi, bu esa savdo balansini yaxshilashga xizmat qiladi. Biroq valyuta kursining beqarorligi investorlar ishonchini pasaytirishi va iqtisodiy noaniqlikni kuchaytirishi mumkin. Shu sababli ko‘plab davlatlar suzuvchi yoki boshqariladigan suzuvchi valyuta rejimidan foydalanishga intiladi.

Tashqi savdo siyosati ham to‘lov balansini muvozanatlashda muhim ahamiyatga ega. Eksportni rag‘batlantirish, importni optimallashtirish, bojxona tariflari va kvotalar orqali tashqi savdo oqimlari tartibga solinadi. Shu bilan birga, haddan tashqari proteksionistik choralar xalqaro savdo aloqalarining buzilishiga olib kelishi va uzoq muddatda iqtisodiy samaradorlikni pasaytirishi mumkin. Shu bois tashqi savdo siyosatida muvozanatli yondashuv muhim hisoblanadi.

Shunga qaramasdan, to‘lov balansini tartibga solish jarayonida bir qator muammolar mavjud. Birinchidan, global iqtisodiy o‘zgarishlar va tashqi bozorlarning beqarorligi milliy siyosat instrumentlarining samaradorligini cheklaydi. Ikkinchidan, kapital harakatining

erkinlashuvi sharoitida ichki iqtisodiy siyosatning ta’sir doirasi qisqaradi. Uchinchidan, turli siyosat instrumentlari o‘rtasidagi muvofiqlashtirishning yetarli darajada emasligi qarorlar samaradorligini pasaytiradi.

Bundan tashqari, rivojlanayotgan iqtisodiyotlarda tarkibiy muammolar ham to‘lov balansiga salbiy ta’sir ko‘rsatadi. Eksportning tor xomashyo bazasiga tayanishi, texnologik orqada qolish va ishlab chiqarish diversifikatsiyasining pastligi tashqi savdo nomutanosibliklarini kuchaytiradi. Shu sababli faqat makroiqtisodiy instrumentlar bilan cheklanib qolmasdan, tarkibiy islohotlarni amalga oshirish ham muhim hisoblanadi.

Umuman olganda, to‘lov balansini samarali tartibga solish kompleks yondashuvni talab etadi. Fiskal, monetar, valyuta va tashqi savdo siyosatining o‘zaro uyg‘unligi hamda iqtisodiyotning real sektorini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlar tashqi iqtisodiy barqarorlikni ta’minlashda asosiy omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, global iqtisodiy muhitning o‘zgaruvchanligi sharoitida moslashuvchan va ilmiy asoslangan iqtisodiy siyosat yuritish zaruriyati ortib bormoqda.

Xulosa va takliflar. To‘lov balansini makroiqtisodiy darajada tartibga solish masalasi har bir davlatning tashqi iqtisodiy barqarorligini ta’minlashda strategik ahamiyatga ega ekanligi bilan ajralib turadi. O‘rganilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, fiskal, monetar, valyuta va tashqi savdo siyosati instrumentlari o‘zaro uyg‘unlikda qo‘llanilgandagina to‘lov balansidagi nomutanosibliklarni samarali kamaytirish mumkin. Shu nuqtai nazardan, birinchi navbatda makroiqtisodiy siyosatni fragmentar emas, balki kompleks yondashuv asosida olib borish zarur, chunki alohida instrumentlarning mustaqil qo‘llanilishi kutilgan natijani bermasligi mumkin. Ikkinchidan, milliy iqtisodiyotda eksport salohiyatini oshirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilanishi lozim, bunda xomashyo eksportiga bog‘liqlikni kamaytirish va yuqori qo‘shilgan qiymatga ega mahsulotlar ulushini oshirish muhim amaliy vazifa hisoblanadi. Uchinchidan, valyuta kursi siyosatini barqarorlik va moslashuvchanlik tamoyillari asosida yuritish zarur bo‘lib, keskin tebranishlarning oldini olish investorlar ishonchini mustahkamlashga xizmat qiladi. To‘rtinchidan, monetar siyosatni amalga oshirishda ichki iqtisodiy faollik va tashqi kapital oqimlari o‘rtasidagi muvozanatni saqlash muhim bo‘lib, haddan tashqari qattiq yoki yumshoq siyosatning salbiy oqibatlarini oldini olish talab etiladi. Beshinchidan, fiskal siyosatda samaradorlikni oshirish, davlat xarajatlarini maqsadli yo‘naltirish va import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni qo‘llab-quvvatlash orqali to‘lov balansiga bosimni kamaytirish mumkin. Oltinchidan, institutsional islohotlarni chuqurlashtirish, statistik ma’lumotlarning shaffofligini oshirish va tashqi iqtisodiy qarorlar qabul qilishda ilmiy asoslangan yondashuvni kuchaytirish zarur. Yakuniy xulosa sifatida aytish mumkinki, to‘lov balansini barqarorlashtirish faqat qisqa muddatli choralar bilan emas, balki uzoq muddatli tarkibiy islohotlar va iqtisodiy diversifikatsiya jarayonlari bilan ta’minlanadi, shu bois davlat iqtisodiy siyosatida barqaror rivojlanish va tashqi sektor muvozanatini birgalikda ta’minlash ustuvor yo‘nalish sifatida qaralishi lozim.

ISSN: 3030-332X Impact factor: 9,493 Volume 17, issue 1, Aprel 2026
https://wordlyknowledge.uz/index.php/IJSR worldly knowledge
Index: google scholar, research gate, research bib, zenodo, open aire.
https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=wosjournals.com&btnG
https://www.researchgate.net/profile/Worldly-Knowledge
https://journalseeker.researchbib.com/view/issn/3030-332X

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abduraxmonov, I. X., & Xodjamurotova, G. (2022). Inflyatsiyani maqsadlash siyosati va makroiqtisodiy barqarorlik. Iqtisodiy tadqiqotlar jurnali, 4, 22–31.
2. G‘. E. Zaxidov, M. T. Asqarova, Z. A. Djumayev, L. F. Amirov, & H. A. Hakimov. (2019). Makroiqtisodiyot. Toshkent: O‘zbekiston oliy ta’lim tizimi nashriyoti.
3. Ishmuhamedov, A. E., Jumayev, I. A., & Jumayev, Q. X. (2005). Makroiqtisodiyot (o‘quv qo‘llanma). Toshkent: O‘zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg‘armasi nashriyoti.
4. Ismoilova, G. (2024). Makroiqtisodiyot (o‘quv qo‘llanma). Toshkent: Metodist nashriyoti.
5. Muxlisaxon, S. (2026). O‘zbekistonda monetar siyosat va tashqi iqtisodiy muvozanat muammolari. Iqtisodiy taraqqiyot va tahlil jurnali, 4(1), 176–181. https://doi.org/10.60078/2992-877X-2026-vol4-iss1-pp176-181